

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آرامش در خانه ایرانی

تألیف و تدوین:

دکتر محمدصادق طاهر طلوع دل

عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس شهید رجایی

مهندس سیده اشرف سادات

دانشجوی دکتری مهندسی معماری

سرناسه	: طاهر طلوع دل، محمدصادق، ۱۳۴۲-
عنوان و نام پدیدآور	: آرامش در خانه ایرانی/تالیف و تدوین محمدصادق طاهر طلوع دل، سیده اشرف سادات.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۲۲۴ص: مصور، جدول، نمودار.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۶۶۹-۹-۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: معماری خانگی -- ایران -- ترکیب، تناسب و غیره
موضوع	: Architecture, Domestic -- Composition, propotion, etc. -- Iran
موضوع	: معماری خانگی -- ایران -- طرح و نقشه
موضوع	: Architecture, Domestic -- Iran-- Designs and plans
موضوع	: معماری ایرانی -- ترکیب، تناسب و غیره
موضوع	: Architecture, Iranian -- Composition, proportion, etc
موضوع	: معماری خانگی -- جنبه‌های روان‌شناسی
موضوع	: Architecture, Domestic -- Psychological aspects
موضوع	: انسان -- سکونتگاه‌ها
موضوع	: Human settlements
شناسه افزوده	: سادات، سیده اشرف، ۱۳۶۶ -
شناسه افزوده	: دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی
شناسه افزوده	: Shahid Rajaei Teacher Training University
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۷ ط/۲۴۴/NA۷۴۲۱
رده بندی دیویی	: ۷۲۸/۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۵۵۹۷۷۸

عنوان	: آرامش در خانه ایرانی
تألیف و تدوین	: دکتر محمدصادق طاهر طلوع دل، عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی/ مهندس سیده اشرف سادات، دانشجوی دکتری مهندسی معماری
ویراستار علمی	: دکتر محمدصادق طاهر طلوع دل
ویراستار ادبی	: عاطفه نجیبی
نوبت چاپ	: اول - زمستان ۱۳۹۷
انتشارات	: دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی
لیتوگرافی	: رجاء نقشینه
چاپ	: شریف
طراح جلد	: مهندس محمد مشتاقی
ناظر چاپ	: مهندس محمد معتمدی نژاد
کارشناسان و صفحه‌آرا	: نیره فیروزی
کارشناسان	: طاهره کیا/ علی رضایی اهوانوئی
شمارگان	: ۱۰۰۰ جلد
قیمت	: ۳۰۰,۰۰۰ ریال
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۶۶۹-۹-۸
ISBN: 978-600-99669-9-8	

کلیه حقوق این اثر برای مؤلفان و مترجمان و دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی محفوظ است.
 نشانی: تهران، لویزان - کد پستی ۱۵۸۱۱-۱۶۷۸۸ - صندوق پستی ۱۶۳ - ۱۶۷۸۵ - تلفن: (۲۶۳۲) ۹ - ۲۲۹۷۰۰۶۰،
 ۲۲۹۷۰۰۷۰، تلفکس: ۲۲۹۷۰۰۴۲، پست الکترونیکی: Publish@sru.ac.ir، وب سایت: http://Publish.sru.ac.ir

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۵	تقدیم‌نامه
ز	پیش‌گفتار
۱	فصل اول: خانه و سکونت
۱	۱-۱- مقدمه و کلیات
۲	۲-۱- مفاهیم
۲	۱-۲-۱- مفهوم سکونت
۶	۲-۲-۱- سکونت و هستی
۹	۳-۲-۱- سکونت و فرهنگ
۱۳	۴-۲-۱- سکونت و اسلام
۱۵	۵-۲-۱- سکونت و هویت
۱۷	۳-۱- مأمّن و مسکن
۱۸	۱-۳-۱- خانه و کاشانه
۲۱	۲-۳-۱- مأوا و مسکن
۲۲	۴-۱- باشیدن انسان در مسکن

۲۲	۵-۱- محیط‌های مسکونی
۲۴	۶-۱- عوامل اصلی تحقق مسکن
۲۵	۷-۱- معماری مسکونی و سبک زندگی اسلامی
۲۸	۸-۱- جمع‌بندی

۳۱

فصل دوم: آرامش، سلامتی و امنیت

۳۱	۱-۲- مقدمه و کلیات
۳۳	۲-۲- مفهوم آرامش
۳۶	۳-۲- عوامل تأمین آرامش محیط
۳۸	۴-۲- عوامل آرامش از منظر قرآن
۴۲	۵-۲- انواع و آثار آرامش در انسان
۴۶	۶-۲- آرامش شرط اساسی تحقق مسکن
۴۷	۷-۲- آرامش انسانی و نقش معماری
۵۰	۱-۷-۲- آرامش و حقیقت معماری
۵۱	۲-۷-۲- آرامش و صلح اضداد مکانی
۵۲	۸-۲- آرامش در فضاهای عمومی و فضاهای داخلی
۵۳	۹-۲- سلامتی لازمه آرامش
۵۵	۱۰-۲- عوامل و انواع سلامتی انسان
۵۷	۱۱-۲- آسایش، آرامش و سلامتی
۵۸	۱۲-۲- مسکن و تأمین سلامتی انسان
۶۱	۱۳-۲- مفهوم امنیت
۶۳	۱۴-۲- ایمنی، امنیت و مسکن
۶۶	۱۵-۲- عوامل امنیت در مسکن
۶۷	۱۶-۲- جمع‌بندی

۶۹

فصل سوم: ارزش مکانی خانه

۶۹	۱-۳- مقدمه و کلیات
۷۰	۲-۳- مفهوم مکان
۷۳	۳-۳- رابطه انسان و مکان

۷۳	۴-۳- پدیده‌شناسی مکان
۷۴	۵-۳- عناصر اصلی مکان
۷۶	۶-۳- ساختار اساسی مکان
۷۶	۷-۳- عوامل حس مکان
۸۱	۸-۳- هویت مکان
۸۴	۹-۳- تجلی مکان در مسکن
۸۵	۱۰-۳- حس مکان و حس تعلق به آن
۸۷	۱۱-۳- ابعاد حس مکان (وجوه عینی، رفتاری و ذهنی)
۸۸	۱-۱۱-۳- وجوه عینی و فیزیکی حس مکان
۹۰	۲-۱۱-۳- وجوه رفتاری و عملکردی حس مکان
۹۰	۳-۱۱-۳- وجوه ذهنی و ادراکی حس مکان
۹۵	۱۲-۳- جمع‌بندی

۹۷ فصل چهارم: طراحی معماری برای انسان

۹۷	۱-۴- مقدمه و کلیات
۹۷	۲-۴- نیازهای دوگانه انسان در مسکن
۹۸	۳-۴- آرامش و تأمین نیازها در خانه ایرانی
۹۹	۴-۴- انعطاف‌پذیری خرد، میانه و کلان در مسکن
۱۰۱	۵-۴- تطبیق‌پذیری در تنوع شکلی و عملکردی مسکن
۱۰۷	۶-۴- سلسله‌مراتب، وحدت و جامع‌نگری مسکن
۱۱۱	۷-۴- استقرار، همسازگاری و تحقق آرامش ساکنین
۱۱۵	۸-۴- بهره‌گیری همسازگار در عین تراحمات ساکنین
۱۱۶	۹-۴- جمع‌بندی

۱۱۷ فصل پنجم: آرامش در خانه ایرانی

۱۱۷	۱-۵- مقدمه و کلیات
۱۱۷	۲-۵- خصوصیات معماری ایرانی
۱۱۹	۱-۲-۵- فضاهای ورودی و ارتباطی
۱۲۰	۲-۲-۵- وسعت خانه

۱۲۰	۵-۲-۳- حفظ حریم
۱۲۱	۵-۲-۳-۱- حریم فردی و فرهنگی
۱۲۷	۵-۲-۳-۲- حریم اجتماعی و اقلیمی
۱۲۹	۵-۲-۴- تنوع مکانی
۱۳۰	۵-۲-۵- هم‌زیستی با طبیعت
۱۴۳	۵-۲-۶- درونگرایی و برونگرایی
۱۵۵	۵-۲-۷- وحدت و کثرت عناصر
۱۵۷	۵-۲-۸- نظم و انتظام فضایی
۱۵۷	۵-۲-۹- مرکزیت و همگرایی
۱۵۸	۵-۲-۱۰- ابهام و ابهام در مکان
۱۵۸	۵-۲-۱۱- تعادل و توازن فضایی
۱۶۰	۵-۲-۱۲- خودبسندگی در طراحی خانه
۱۶۱	۵-۳- هویت در معماری ایرانی- اسلامی
۱۶۶	۵-۴- معماری بومی و سنتی ایران
۱۶۹	۵-۵- پایداری و سازگاری معماری ایرانی
۱۷۳	۵-۶- ویژگی‌های فرهنگی معماری ایرانی
۱۷۶	۵-۷- پویایی و آرامش در مسکن ایرانی
۱۷۷	۵-۸- آرامش و سکونت در مسکن ایرانی
۱۸۰	۵-۹- جمع‌بندی

۱۸۳ سخن آخر

۱۸۵ منابع

۲۰۳ واژه‌نامه‌ها

۲۱۰ نمایه

تقدیم به:

ساکنان پهنه ایران اسلامی
آنان که ندای الهی را به گوش جان می شنوند
و به منظور خدمت به جامعه بشریت،
ملاک رفتار خود قرار می دهند.

«وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا»

(سوره النحل، آیه ۸۰)

«و خداوند خانه‌هایتان را برای شما
مایه ناسمین آرامش قرار داد.»

پیشگفتار

آرامش گوهری است نایاب به عنوان یکی از اصیل‌ترین نیازهای بشری که نقش مهمی در سعادت و سلامت روحی شخص و جامعه دارد. احساس آرامش از مهم‌ترین ویژگی‌های انسان سالم به شمار می‌رود؛ زیرا در سایه آرامش است که می‌توان به رشد و کمال انسانی رسید. قرآن به‌عنوان کتاب هدایت بشر، بهترین نسخه برای به‌دست آوردن آرامش را در سکونت انسان در خانه‌ها (به‌عنوان محل آرامش آفرینی) می‌داند.

آرمان ما مسلمانان خداگونه شدن است. معرفت انسانی و اجتماعی در اسلام به‌گونه‌ای است که نه به خود ضرری برسانیم و نه دیگران را متضرر سازیم. بنابراین توجه به سکونت‌گاه‌های بشری در این باب امری مهم تلقی می‌شود، چون مفهوم آرامش در این حوزه دارای پهنه گسترده‌ای است. بدین جهت از محیط در مفهوم گسترده آن شامل محیط طبیعی و مصنوع، محیط اجتماعی، فرهنگی و غیره انتظار نمی‌رود آرامش را به تنهایی برای انسان به ارمغان آورد. انسانی که اشرف مخلوقات است، یک وجهه در کره خاکی و یک وجه در عالم روحانی و ملکوتی دارد. از این‌رو برای شناخت احساسی چون آرامش، لازم است مراتب وجودی انسان شناخته شده، به تعریف آرامش در سطوح مختلف پرداخته شود. از طرفی به سبب آنکه انسان‌ها، با اجتماع در یک مکان برحسب نیازهای متنوع خود، کم‌کم محیط طبیعی پیرامونشان را دستکاری می‌کنند؛ شرایط را برای یک زندگی انسانی بهتر و منطبق با محیط زیست و قابل سکونت تبدیل نموده‌اند.

از سوی دیگر امکان مقایسه خانه‌هایی که در هر گوشه این کره خاکی بنا شده، از حیث شکل، فرم، اندازه، مصالح و موارد دیگر بسیار پیچیده ساخته است. گاهی خانه‌ها همچون قایق روی آب شناور هستند و گاهی خانه‌ها تنها یک گنبد برفی و گاهی خانه‌ها به صورت چادری با تشکیلات مخصوص به خود در اطرافش شکل می‌گیرند. ولی نکته مهم این است که در همه این خانه‌ها به عنوان سرپناه، زندگی جاری است. اگرچه در شکل ظاهری این خانه‌ها بسیار متفاوت هستند، اما یک ویژگی مشترک دارند: انسان‌ها در آن‌ها "ساکن" شده و به "آرامش" رسیده‌اند. البته ناگفته نماند که ویژگی‌های ظاهری خانه هم در ایجاد آرامش برای ساکنین اهمیت خاصی دارد.

تأمین نیازهای مادی و معنوی ساکنین هر خانه از جمله مناسب ساختن هوای داخل خانه‌ها به نسبت محیط بیرون، محافظت از ساکنین در برابر بلایای طبیعی و ایجاد تعامل مناسب بین ساکنین و تأمین پناهگاهی مناسب برای خلوت‌گزینی، حتی ایجاد تنوع در رنگ و تزییناتی که در خانه‌ها استفاده می‌شود؛ مؤید دلبستگی و تعلق خاطر ساکنین این مکان‌ها در راستای بدست آوردن آرامش و تحقق انبساط خاطر ساکنین خانه است.

صرف‌نظر از تمام ویژگی‌هایی که هر کدام از این خانه‌ها دارند، "خانه" آن جایی است که در آن سکونت اتفاق بیفتد و این واژه در درون خود مفهوم آرامش را در بر دارد. لذا اگر مکانی اسم "مسکن" را یدک بکشد، اما آرامش واقعی در آن حاصل نگردد؛ به نام خانه یا مسکن واقعی نمی‌تواند برشمرده شود. در این نوشتار سعی شده از ابعاد مختلفی، در زمینه امکان ایجاد یا سلب آرامش توجه گردد. عوامل معماری همان‌گونه که می‌توانند در کمیت و کیفیت احساس آرامش مؤثر باشند، متأثر از عوامل آرامش در وجوه مختلف هستند. ضمناً دو بعد آرامش درونی و بیرونی نیز لایق توجه می‌باشند. بنابراین منظور از آرامش درونی و ادراکی، احساسی است که هرکسی در عمق وجود خویش می‌یابد و آرامش بیرونی و عینی، وجوه دیگری از آرامش مانند امنیت، ثبات، پایداری، صلح و آشتی برای ساکنین را در برمی‌گیرد. به بیانی گزیده؛ خانه محلی است برای رسیدن به آرامش و تجدید حیات آدمی در احیای فعالیت‌ها می‌باشد. لذا خانه مکانی برای دوری از تنش‌ها یا مکانی برای ظهور تفکر است. نهایتاً یک خانه واقعی موقعیتی فرصت‌ساز برای تحقق برنامه‌ریزی، ذخیره و آشکارسازی قوای آدمی برای حل مشکلات پیش رویش می‌باشد.

« باشد که خانه‌هایمان مکانی برای تأمین آرامش گردد.»

محمدصادق طاهرطلوع دل

و سیده اشرف سادات

فصل اول

خانه و سکونت

۱-۱- مقدمه و کلیات

از آنجا که نخستین حضور انسان در معماری، در فضای سکونتی است و این فضا هنوز هم بزرگ‌ترین و گسترده‌ترین بستر تحقق این زندگی است، یافتن عواملی که کیفیت محیط را به‌گونه‌ای تحت تأثیر قرار می‌دهند و در نهایت موجب رضایت ساکنان از محل زندگی خود می‌شوند و فضای خاطره‌انگیزی را برای ساکنان رقم می‌زنند.

خانه اولین فضای است که آدمی احساس تعلق فضایی را در آن تجربه می‌کند. معماری خانه در تمدن‌های مختلف با حساسیت و جذابیت‌های مختلفی دنبال می‌شد. این موضوع تا به آنجا اهمیت داشته که ضرورت این حساسیت به‌صورت جنبه نمادینی تبدیل شده و هر ملیتی سعی بر آن داشته که با نشانه‌ها و الگوهای فرهنگی مختص به خود به‌نوعی توجهش را به این موضوع نشان دهد. احداث یک خانه پدیده‌ای فرهنگی محسوب شده، شکل و سازمان فضایی آن به شدت تحت تأثیر فرهنگی است که به آن تعلق دارد. سکونت، بیانگر برقراری پیوندی پرمعنا بین انسان و محیط مفروض است که از تلاش برای هویت یافتن ناشی گردیده است. از نظر اسلام مسکن محل آرام و قرار است، جایی که انسان بتواند در آن به آرامش رسیده و سپس به یاد خدا بپردازد.

۱-۲- مفاهیم**۱-۲-۱- مفهوم سکونت**

سکون، در زبان فارسی، از معانی واژه آرام است و در فرهنگ آذرنوش به آرام گرفتن و ساکن شدن و راحت یافتن، منزل گزیدن و مسکن داشتن و نیز جا و زمان آرامش معنا شده است. سکونت، بارزترین تجلی سکون و طلب آرامش در افعال انسان است که خود به معنای «زیستن در آرامش» است (ضیائیان، ۱۳۸۶). این تعابیر پیوند ناگسستنی سکونت و سکینه (آرامش) را نشان می‌دهد.

در تعریف فلسفی سکون را "عدم حرکت در وجود و چیزی که شأنیت حرکت دارد در یک مکان" یا "بودن جسم در یک مکان بیش از یک آن" و به‌طور خلاصه آن را ضد حرکت تعریف کرده‌اند (سجادی، ۱۳۴۱). ابن سینا آن را چنین تعریف می‌کند: "اما اسکون فعدم فعل الافعال" که همان عدم حرکت باشد (شفاج ۱ ص ۴۱۱ به نقل از یادگاری ۱۳۹۰).

سکونت مفهومی گسترده‌تر از «مسکن» داشته و مجموعه‌ای از فعالیت‌های فردی-جمعی از یک سو و فعالیت‌های اجتماعی-اقتصادی را از سوی دیگر در بر می‌گیرد. واژه «سکونت» به معنای اقامت کردن و سکنی گزیدن بوده و در ادبیات ما معانی آرامش و تسکین را نیز در بر دارد. معنای واژه مسکن در لغتنامه دهخدا چنین می‌باشد: اقامت، آرامش و سکون. واژگانی چون سکنه، مسکن، سکون و سکونت از ریشه مشترک «سکن» گرفته شده است و مترادف با قرار و ثبات و استقرار و آرامش می‌باشد.

«سکونت» به معنای شیوهی بودن انسان یا موجودی فانی بر روی زمین است. زمینی که بارور و «ساحتی مملو از صخره و آب، منشأ گیاه و جانوران» است، بر روی زمین یعنی در زیر آسمان بودن، آسمانی که محل سیر خورشید و ماه و تلالؤ ستارگان و منشأ تغییر فصول است. «سکونت انسانی» مجموعه رخدادهایی است که زندگی فانیان را تشکیل می‌دهد و از آنجا که بنا کردن، چیزها را به‌منزله‌ی مکان فرا می‌آورد از هر حساب و هندسه‌ای به ماهیت فضاها و منشأ ماهوی فضا نزدیک‌تر است (نجف‌پور و شفیعیون، ۱۳۹۴). وجود روان و آرامش جزو ذات بناهای زنده است و همین ماهیت طبیعت را می‌سازد (طهوری، ۱۳۸۱). شیوه‌های سکونت به سه دسته‌ی مجتمع «مثل یک آبادی»، عمومی «نهاد یا بنای عمومی» و خصوصی «خانه یا خلوتکده خصوصی» قابل تقسیم می‌باشند. سکونت به مفهومی دال بر برقراری صمیمیت با مکانی طبیعی نیز می‌باشد. سکونت را می‌توان بیانگر تعیین موقعیت و احراز هویت نیز دانست (کریستیان، ۱۳۸۱).